

IMAGINATIO - INVENTIO - VENUSTAS - ARS

Begrippen

Verbeelding, creativiteit, artistiekheid en kunstzinnigheid

Binnen de architectuur worden bepaalde begrippen vaak gebruikt alsof hun betekenis vanzelfsprekend is. Verbeelding, creativiteit, artistiekheid en kunstzinnigheid worden regelmatig als synoniemen behandeld of zonder onderscheid door elkaar gebruikt. Daardoor ontstaat verwarring over de aard van architectuur zelf.

Deze verwarring is niet onschuldig. Wanneer begrippen vervagen, vervaagt ook het begrip van het vak. Wat architectuur is, wat de architect doet en waaraan architectuur haar betekenis ontleent, wordt dan steeds moeilijker te beantwoorden.

Daarom is het zinvol deze begrippen van elkaar te onderscheiden.

Verbeelding is het vermogen mogelijkheden voor te stellen die nog niet bestaan. Zij opent het domein van het denkbare. Verbeelding maakt het mogelijk alternatieven te zien, nieuwe situaties te bedenken en verder te kijken dan de bestaande werkelijkheid. Verbeelding creëert mogelijkheden, maar zegt op zichzelf niets over hun waarde of geschiktheid.

Creativiteit is iets anders. Creativiteit is het vermogen om af te stemmen en op te lossen. Zij verbindt mogelijkheden met omstandigheden. Creativiteit zoekt niet primair naar het nieuwe, maar naar het passende. Zij onderzoekt hoe mens, plaats, functie, materiaal, constructie en betekenis met elkaar in overeenstemming kunnen worden gebracht. Werkelijke creativiteit ontstaat niet uit willekeur, maar uit het vinden van de juiste verhouding tussen de dingen.

Artistiekheid is opnieuw iets anders. Artistiekheid is geen methode, geen techniek en geen doel. Zij is een kwaliteit die soms verschijnt. Wanneer vorm, materiaal, proportie, gebruik en betekenis samenvallen, kan een

bijzondere kwaliteit zichtbaar worden die wij als artistiek ervaren. Artisticeit kan niet worden afgedwongen. Zij ontstaat of zij ontstaat niet.

Kunstzinnigheid ten slotte is een benadering waarin artistieke expressie een belangrijke rol speelt. Kunstzinnigheid richt de aandacht op de uitdrukking, de vormtaal, het beeld en de individuele interpretatie. Zij kan waardevol zijn, maar zij is niet hetzelfde als artisticeit. Een gebouw kan zeer kunstzinnig zijn opgevat zonder artisticeit te bezitten. Omgekeerd kan een gebouw grote artisticeit bezitten zonder ooit kunstzinnig bedoeld te zijn.

Dit onderscheid is van wezenlijk belang.

Veel historische gebouwen, dorpen, kloosters, boerderijen en stadsensembles zijn niet ontstaan vanuit een streven naar artistieke expressie. Hun makers hielden zich bezig met gebruik, constructie, klimaat, gemeenschap, economie en continuïteit. Toch ervaren wij vaak juist deze gebouwen als bijzonder mooi en betekenisvol. Hun artisticeit was geen uitgangspunt maar een gevolg.

In veel hedendaagse architectuur wordt deze volgorde omgekeerd. Kunstzinnigheid wordt het vertrekpunt. Het gebouw moet een beeld uitdrukken, een concept verbeelden of een persoonlijke signatuur zichtbaar maken. Artisticeit wordt daarbij niet langer gezien als een mogelijke consequentie van geslaagde architectuur, maar als een doel dat bewust wordt nagestreefd.

Daarmee verschuift ook het begrip creativiteit. Creativiteit wordt dan gelijkgesteld aan originaliteit, terwijl zij in wezen betrekking heeft op afstemming. De vraag wordt niet langer of een oplossing passend is, maar of zij nieuw, opvallend of onderscheidend genoeg is.

Hier ligt een fundamenteel misverstand.

Architectuur ontstaat niet uit verbeelding alleen. Zij ontstaat niet uit creativiteit alleen. Zij ontstaat niet uit artisticeit en evenmin uit kunstzinnigheid.

Deze begrippen kunnen bijdragen aan architectuur, maar geen van hen vormt haar wezen.

Dat wordt zichtbaar wanneer wij het onderscheid maken tussen bouwen en architectuur.

Verbeelding, creativiteit, artisticeit en kunstzinnigheid kunnen immers zowel in bouwen als in architectuur aanwezig zijn. Geen van deze begrippen verklaart daarom het verschil tussen beide.

Bouwen richt zich op het tot stand brengen van een bouwwerk.

Architectuur ontstaat wanneer dat bouwwerk betekenis krijgt in de relatie tussen mens, plaats, ruimte en tijd.

Die betekenis ligt niet besloten in het object zelf, maar in de wijze waarop het bouwwerk zich verhoudt tot het leven dat zich erin en eromheen afspeelt.

De maatstaf van die betekenis is leefbaarheid.

Vanuit dat perspectief krijgen de vier begrippen hun juiste plaats.

Verbeelding helpt mogelijkheden te zien.

Creativiteit helpt de juiste mogelijkheid te vinden.

Artisticiteit kan verschijnen wanneer de afstemming slaagt.

Kunstzinnigheid kan daarbij een rol spelen, maar is niet noodzakelijk.

Architectuur ontstaat wanneer bouwen betekenis krijgt.

Daarom is het van belang deze begrippen zorgvuldig te onderscheiden. Niet om hun betekenis te verkleinen, maar juist om hun werkelijke betekenis zichtbaar te maken. Pas wanneer verbeelding, creativiteit, artisticiteit en kunstzinnigheid hun eigen plaats krijgen, kan ook de architect zijn eigen plaats hervinden.

Niet als producent van objecten.

Niet als maker van beelden.

Maar als degene die verantwoordelijkheid draagt voor de afstemming waaruit betekenis en leefbaarheid kunnen ontstaan.

ARCHITECTURA ORITUR

Wat is architectuur?

Een eenvoudige vraag.

Misschien juist daarom wordt zij zo weinig gesteld.

Wij zien gebouwen.

Wij zien steden.

Wij zien bruggen, woningen en pleinen.

En wij noemen dat architectuur.

Maar is dat werkelijk zo?

Of zien wij slechts bouwwerken?

Denk eens terug aan een straat waar u graag loopt.

Of aan een plein waar u vanzelf even bleef staan.

Waarom juist daar?

Waarom voelt de ene plaats vertrouwd en de andere niet?

Heeft dat met schoonheid te maken?

Met stijl?

Met architectuur?

Of met iets anders?

Eeuwenlang bouwden mensen zonder zich voortdurend af te vragen of zij architectuur maakten.

Zij bouwden omdat er gewoond, gewerkt, gevierd en geleefd moest worden.

Huizen veranderden.

Straten veranderden.

Steden veranderden.

En toch bleef iets behouden.

Wat eigenlijk?

Misschien veranderde er later iets.

Niet alleen de gebouwen.

Ook de manier waarop wij naar bouwen gingen kijken.

Steeds vaker werd het gebouw het uitgangspunt.

En steeds minder de plaats.

Steeds vaker de vorm.

En steeds minder de ontmoeting.

En misschien veranderde nog iets.

Steeds vaker werd gesproken over design.

Maar wat is design eigenlijk?

En is design hetzelfde als architectuur?

Waarom bewonderen wij sommige ontwerpen...

en verlangen wij toch naar andere plaatsen?

Waarom kan een gebouw indrukwekkend zijn...

en toch geen thuis worden?

Misschien zijn design en architectuur niet hetzelfde, omdat zij niet uit dezelfde oorsprong voortkomen.

Misschien begint daar een nieuwe vraag.

Zou het kunnen dat architectuur in iedere tijd iets anders heeft betekend?

Soms ambacht.

Soms bouwkunst.

Soms techniek.

Soms kunst.

Soms ontwerp.

En zou het kunnen dat wij daarom telkens langs elkaar heen spreken wanneer wij over architectuur discussiëren?

Misschien moeten wij de vraag anders stellen.

Niet:

Wat is architectuur?

Maar:

Wanneer ontstaat architectuur?

Een gebouw kan worden ontworpen.

Een gebouw kan worden gebouwd.

Maar ontstaat architectuur daarmee vanzelf?

Misschien niet.

Misschien openbaart architectuur zich pas wanneer een plaats iets met ons doet.

Wanneer een straat vertrouwd voelt.

Wanneer een plein uitnodigt.

Wanneer een gebouw ons niet overweldigt, maar welkom heet.

Wanneer wij ons ergens thuis voelen, zonder precies te weten waarom.

Misschien is leefbaarheid geen uitvinding.

Misschien is zij een werkelijkheid die mensen altijd hebben gekend, maar die iedere generatie opnieuw moet leren herkennen.

Niet om het verleden te herhalen.

Maar om de toekomst beter te begrijpen.

En soms...

heel soms...

lijkt alles even samen te vallen.

Mens.

Plaats.

Tijd.

Leven.

Dan blijven mensen even staan.

Niet omdat iemand hun vertelt dat dit goede architectuur is.

Maar omdat zij het ervaren.

Is dát architectuur?

CONSIDERATIO

Overweging

Ontwerpen, Maken en Ontstaan

Misschien wordt architectuur pas werkelijk begrijpelijk wanneer onderscheid wordt gemaakt tussen **drie werkelijkheden** waarin zij zich voltrekt.

Ontwerpen behoort tot de werkelijkheid van de intentie.

Hier ontstaat de mogelijkheid.

Maken behoort tot de werkelijkheid van de materie.

Hier krijgt de mogelijkheid gestalte.

Ontstaan behoort tot de werkelijkheid van de tijd.

Hier openbaart zich architectuur.

Een gebouw kan worden **ontworpen**.

Een gebouw kan worden **gemaakt**.

Architectuur kan slechts **ontstaan**.

In dat opzicht is architectuur verwant aan poëzie.

Beide kunnen worden voorbereid.

Beide kunnen een materiële vorm krijgen.

Maar geen van beide laat zich maken.

Hun wezen openbaart zich in de ontmoeting tussen mens en werk.

De eigen aard van architectuur ligt niet in het vermogen gebouwen te ontwerpen.

Zij ligt in het onderscheidingsvermogen te herkennen waar de maakbaarheid eindigt en het ontstaan begint.

Ontwerpen bereidt voor.

Maken verwezenlijkt.

Ontstaan openbaart.

Noot

Wanneer architectuur zich pas openbaart in de ontmoeting tussen mens en gebouw, krijgt ook de ervaring van degene die haar ontmoet een bijzondere betekenis.

Dat betekent niet dat iedere waardering vanzelf juist is.

Wel dat geen enkel architectuurdiscours de persoonlijke ontmoeting tussen mens en architectuur kan vervangen.

Wie zich door een gebouw geraakt voelt, of juist vervreemding ervaart, hoeft die ervaring niet onmiddellijk terzijde te schuiven omdat anderen anders oordelen.

Juist die ontmoeting vormt de werkelijkheid waarin architectuur zich openbaart.

Misschien ligt daarin niet alleen een verantwoordelijkheid voor degene die ontwerpt, maar ook een uitnodiging aan ieder mens om zijn eigen ontmoeting met architectuur serieus te nemen.